

GUNNAR HILLERDAL:

Diskutabelt förslag till ny psalmbok

1987 tidigast får vi en ny psalmbok. Det är en historisk händelse: bara tre gånger tidigare har det hänt sen landet blev kristet! Gunnar Hillerdal, som under lång tid följt arbetet som pågått sedan 1969, presenterar här psalmmitténs slutbetänkande. Han framför emellertid också väsentlig kritik: en ytterligare granskning bör göras innan fjärde rikspsalmboken går i tryck!

Teol dr Gunnar Hillerdal är rektor för Växjö Katedralskola.

Så har, efter mer än femton års arbete, 1969 års psalmmitté framlagt sina digra slutbetänkanden! Den som vill studera hur vår nya psalmbok är tänkt kan anskaffa tre böcker med huvudtiteln "Den svenska psalmboken" utgivna av civildepartementet – vi har ju en statskyrka! – i serien "Statens offentliga utredningar" (SOU 1985: 16–18).

Låt mig säga från början: psalmmittén har arbetat tröget och på senare tid kämpat tappert trots motstånd och utifrån kommande kritik, som emellanåt varit ganska illvillig. Motsättningarna gäller framför allt förslagen att bearbeta och så att säga friska upp till modern svenska äldre psalmtexter. Diskussionen har också gällt och bör nog också före beslut fortsätta kring den litterära halten av en rad nyskrivna psalmtexter. Så har församlingar reagerat mot svåra nya melodier satta till provsamlingarna "Psalmer och visor", som i två omgångar, 1976 och 1982, sänts ut som provisoriska supplement till nu gällande psalmbok av 1937.

Psalmboken som bruksvara

1969 års psalmmitté, som under senare år letts av förre lundabiskopen Olle Nivenius, har i tidigare utredningstryck hårt lanserat tanken att psalmboken skall vara en "bruksvara", dvs rätt och slätt innehålla psalmer som kan användas. Därför bör tidigare texter som i praktiken aldrig nyttjats under senare tid – antingen det beror på underliga texter eller osångbara melodier – rensas ut. Eller också måste de bearbetas så att de på nytt kan brukas!

För den som besinnar att psalmboken

faktiskt är avsedd att användas för gudstjänständamål, inte som litterär antologi, ter sig grundtesen oantastlig. En annan fråga är hur den tillämpas.

Få eller inga invändningar kan nog resas mot den ganska drastiska utrensningen av äldre psalmer. Inte mindre än 253 föreslås nu helt försvinna. Psalmkommittén har genomfört vad man kunde kalla en liten kyrklig SIFO-undersökning för att känna sig säker. Rättare sagt, med hjälp av Statistiska centralbyrån har underlag inskaffats för bedömning av vilka texter som lämpligen kunde utgå.

Genom att så många äldre psalmer försvinner skapas också utrymme för nya texter. Det skall vara en psalmbok i tiden: vår tids diktare ska få en chans att komma med. Tvivelsutan har kommittén också i det hänseendet varit framgångsrik, måhända i ett avseende som jag återkommer till i övermått.

Psalmen som "bruksvara" förutsätter också utrymme för användning vid särskilda tillfällen: dop, vigsel osv. En rad nya psalmtexter har tillkommit mer eller mindre på beställning. Till de mera diskutabla, som inte prövats i "Psalmer och visor", hör en rad visor – i varje fall har jag svårt att kalla dem psalmer – för barn. Också därtill återkommer jag nedan.

En ekumenisk psalmbok?

Psalmkommittén som redovisat sina principer för kyrkomötet och arbetat vidare på dess särskilda uppdrag har fått tilläggsdirektiv som inte varit särskilt lätt att bygga på och i praktiken klara ut.

Det gäller vår "hemmaekumenik". 1800-talsväckelsen klöv inte bara svens-

ka kristenheten i stats- eller folkkyrkan å ena sidan, de nya frikyrkorna (Svenska missionsförbundet, Metodistkyrkan, Frälsningsarmén med en utbrytargrupp Svenska Frälsningsarmén, rader av baptistiska samfund, Svenska Alliansmissionen osv) å den andra. Också den kristna sången fick olika tungor. Delvis är problemen kuriösa. Flera kända psalmer eller hymner förekommer i de olika samfundens psalm- eller sångböcker med olika antal verser, ibland med lite avvikande texter. En ny frikyrklig sångskatt tillkom och accepterades till mycket ringa del eller inte alls i 1937 års psalmbok. På frikyrkligt håll upptäckte man viktiga texter och melodier som användes av stora kyrkor på andra håll i världen.

Nu, i den nya ekumenikens tid, som också är radions och televisionens, borde vi väl ha en gemensam psalmbok? I slutskedet fick 1969 års psalmkommitté uppdraget att jämka samman ett slutbetänkande med ett urval som gjordes parallellt inom "Sampsalm", en arbetsgrupp tillsatt av femton fria samfund. Men ekumeniken är ingen lätt sak att förverkliga. I slutbetänkandet har 1969 års psalmkommitté föreslagit följande lösning. Den nya psalmboken får en första del med 325 nummer gemensamma med flertalet kristna samfunds sångböcker. Så fortsätter man med en annan grupp, nr 326–722, som bara kan godtas av svenska kyrkan.

Det är bra med ekumenik, men resultatet är verkligen inte invändningsfritt. Med en kanske lite illvillig bild får vi ett psalmernas A- och B-lag. Gamla Lutherpsalmen "Gud trefaldig, stå oss bi" hamnar tex trots att alla kristna samfund

bekänner den treenige Guden i avdelningen specifik för svenska kyrkan. Samma öde beskärs en rad välkända morgon- och aftonpsalmer, nio psalmer under rubriken "Förtröstan- trygghet", fjorton till temat "Vaksamhet- kamp- prövning" osv.

En aspekt på psalmboken som bruksvara är att den skall vara lätt att begagna. Nu skall vi, om psalmkommittén får som den vill, till råga på allt ha en tredje del med numren 723-791. Den skall innehålla psalmer och melodier som bör vara under utprovning. Där återkommer rubrikerna "Fader, Son och Ande", "kyrkoåret", "dagens tider" osv. Här har vi, skulle jag som kritiker vilja säga, psalmernas C-lag.

Den ekumeniska frågan måste lösas. Men psalmnumreringen kan inte vara avgörande. Det är viktigare för svenska kyrkan att få en vettig uppställning på sin egen kommande psalmbok. Alla psalmer under "Dagens och årets tider" bör tex finnas på *ett* ställe.

Frostenssons psalmbok i st f Wallins?

Den nya psalmboken får, om inte en översyn göres i slutskedet efter beslut av 1986 års kyrkomöte, en svår "frostenssonsk" slagsida.

Jag kommer nu till en punkt där jag vill framföra en mycket bestämd kritik. Det är i och för sig bra att utrymme skapats för nydiktning i den kommande rikspsalmboken. Men det är definitivt inte alls bra att den domineras av en enda nutida psalmdiktare, Anders Frostensson, och av det stilideal han skapat och - så menar jag - efterhand själv praktiserat med allt lättare hand.

I ett tidigare betänkande, ägnat en redogörelse för de principer som 1969 års psalmkommitté ville göra till sina, gjordes räkningen upp med "den wallinska psalmboken". Den kom i original 1819, den andra rikspsalmboken efter det första stora försöket 1695. Wallin dominerade helt den andra psalmboken. Han skrev mängder av egna nya psalmer, och han bearbetade flitigt de äldre texterna som han inte godtog. Hans stilideal var det högtidliga. "Ack, Herre Jesus, hör min röst/Gör dig ett tempel i mitt bröst". Så översatte han en luthertext där det i originalet stod "Betleim", en liten hemmasäng och inte alls ett kyrkans tempel!

Psalmkommittén deklarerade att en enda man inte borde få dominera psalmboken med många texter och sitt stilideal. Ännu i 1937 års psalmbok dominerade J O Wallin. Nu skulle fältet vara mera fritt!

Kvantitativt dominerar nu i stället Anders Frostensson.

Kommitterade har fallit på eget grepp. Kvantitativt dominerar nu i stället Anders Frostensson. Det är lätt att visa genom statistik. Jag har gjort en uppställning som knyter an till vad jag ovan kallat avdelningarna A, B och C (alltså den ekumeniska delen 1-325, svenska kyrkans egen 326-722 och provpsalmerna 723-791). Första siffergruppen avser originaltexter, den andra gjorda bearbetningar eller översättningar:

	A Nr 1-325	B Nr 326-722	C Nr 723-791
Anders Frostensson	23+33	32+66	10+5
Johan Olof Wallin	14+23	26+22	-
Britt G Hallqvist	8+37	10+43	3+3
Olov Hartman	7+4	12+10	2+1
Martin Luther	6+2	7+2	-
Lina Sandell-Berg	13+1	-	-
J A Eklund	4+8	2+9	-
Natanael Beskow	5+3	4+5	-
Jesper Svedberg	2+6	3+5	-
Frans Mikael Franzén	5+1	5+2	-

Då har jag bortsett från två nu levande professorer och poeter som främst ägnat sig åt bearbetningar: Karl Gustaf Hildebrand och Jan Arvid Hellström.

Vi kan emellertid förslagsvis omgäen-

Bo Setterlind	6+0	3+1	-
Johan Ludvig Runeberg	6+0	2+1	-
N F S Grundtvig	5+0	5+0	-
Paul Nilsson	5+1	2+0	-
Haquin Spegel	2+1	5+1	-
Svein Ellingsen	2+0	7+0	-
Margareta Melin	-	6+0	-

Utanför denna kompletta lista faller då bla Samuel Hedborn, Zacharias Tope-

de presentera en tilläggslista på författare som får med lägst sex originalpsalmer och alltså kan göra i varje fall J A Eklund och Jesper Svedberg rangen stridig:

lius och Emil Liedgren.

När Anders Frostensson är som bäst skriver han genialt enkelt. "Jesus från Nasaret går här fram/än som i gången tid/löser ur vanmakt, ur synd och skam/skänker sin kraft och frid". Adventspsalmen som kom med redan 1937 har blivit oerhört älskad och är ett utmärkt exempel. Senare har emellertid Frostensson inspirerat - i varje fall är det han som främst praktiserar ett nytt lätt-sammare grepp - psalmer utan rim. Eller rättare sagt med assonanser, halvrim. Han tillåter sig också att växla mellan rim och assonans. En psalm eller visa för fastetiden är ett belysande exempel. Där står i första strofen (nr 452 i förslaget):

Mycket folk kring Jesus var
Hela dan de stannat kvar.
Stora gåvor, himmelsk makt.
Gud i Jesu händer lagt

Det är brödbespisningsundret Frostensson skildrar i psalmen eller visan som hela tiden har samma omkväde. Men efterhand som skildringen fortskrider tar sig Frostensson nya poetiska friheter. Andra versen lyder: "Många tusen - skaffa fram/bröd åt alla, den som kan!" Vers 3 använder han en onaturlig ordföljd och får ett rim:

Kornbröd fem och fiskar två
får han av en pojke då

I sjätte versen ska vi läsa eller sjunga en text med svag assonans:

Det finns plats för allihop
Himlen tak och marken bord

Ska vi ha det så i psalmboken med gamla stolta traditioner från Franzén, Runeberg, Wallin och andra? Jag vill för både den kommande psalmbokens och för Anders Frostenssons skull säga: stryk rätt kraftigt bland Frostenssons egna psalmer, behåll de bästa!

Tveksamma bibelvisor och barnpsalmer

Under de senaste decennierna har vi fått många – somliga bra, många ytliga – bibelvisor eller sånger kring bibelmotiv. De har betytt mycket för den unga generationen. Vår tidigare psalmbok har varit tung till innehållet, och jag tillstyrker för min del att den lättas upp.

Frågan är emellertid hur långt man skall gå. Hur många av de nu populära sångtexterna och melodierna står sig? Psalmboken som nu revideras skall väl kunna användas i åtminstone femtio år, om världen består?

Dessa reflexioner gör jag också med tanke på barnpsalmerna eller visorna för barn (jag har lite svårt att kalla dem psalmer). Bland alldeles nya psalmdiktare dyker nu i slusket Margareta Melin upp med flera nummer. Hennes namn förekom inte i något av psalmbokstilläggen. Det är emellertid i flera fall fråga om mycket kända och spelade sånger med lättsamma melodier av Lars Åke Lundberg. Tex 603:

Vi sätter oss i ringen
och tar varann i hand
Vi är en massa syskon
som tycker om varann
För Gud är allas pappa
och jorden är vårt bo
Och vi är vän med alla
på jorden, må ni tro

Det är faktiskt inte någon felskrift i texten i näst sista raden. Ska vi godta "vi är vän" som språklig nymodighet i psalmboken?

Jag förmenar nog att kyrkomötet bör tänka om. Utge ett supplement med bibelvisor och visor för barn, ett häfte som lätt kan revideras!

Räcker inte 600?

1937 års psalmbok innehåller 600 psalmer jämte några läsepsalmer. Enligt min åsikt skulle den kommande rikspsalmboken få en bättre kvalitet om man beslöt göra ett urval bland slutbetänkandets texter.

Att sjunga in en ny psalmbok tar tid. Kyrkomötet har accepterat ett förslag från "psalmsakkunniga" om fortsatt arbete i den meningen, att tredje delen (nr 723 och följande, dem jag kallade "psalmernas C-lag") skall vara föremål för utprovning och senare kunna bytas ut mot andra nyskrivna texter. Det är gott och väl om våra diktare fortsätter. Men i ett första skede, åtminstone fram till närmare år 2000, borde det räcka med de nya psalmer som finns med i psalmbokens första båda delar. Inte ens separat bör vi på ett decennium ha ett tilläggs-häfte!

Jag är av den åsikten, att antalet psalmer kunde minskas till samma antal

som 1937 års. Tag bort i första hand "lätare" gods, psalmer som växlar mellan hel- och halvrim eller med dåligt genomförd assonans! En från psalmkommittén skild referensgrupp bestående av exempelvis ett par goda författare och litteraturkritiker kunde få säga sin mening om psalmtexter som är nya och "poängsätta" dem vad gäller litterär halt. För en hög sådan vill vi väl alla ha i fjärde rikspsalmboken, även om den skall vara en bruksvara? Eller säg: just därför!

Vad ska vi göra med Jesse?

"Det är en ros utsprungen/ av Jesse rot och stam". Så sjunger vi i en av våra mest älskade julpsalmer.

Psalmen, närmare bestämt ordet "Jesse", ställer på sin spets frågan om en psalm måste vara begriplig. Psalmkommittén resonerar ungefär som översättarna av Bibeln. De ord som skall användas måste Medel-Svensson kunna förstå. Men inte ens lärda akademiker brukar klara kuggfrågan: "Vem är Jesse?" Någon svarar "Jesus" men blir snart generad inför uppgiften om man begär vidare texttolkning.

Jesse är gammalsvenska för Bibelns Isai, kung Davids far. Psalmkommittén resignerar inför den pedagogiska svårigheter och skriver nu: "Det är en ros ursprungen/ av Davids rot och stam". Sakligt går det bra, eftersom Jesus skulle födas i "Davids stad" och vara av "Davids ätt".

Jag måste i principfrågan ge psalmkommittén rätt men reagerar ändå. Jag har testat med åtskilliga, som helt enkelt blir ledsna över förslaget till ändring. Re-

ligion är också lite mystik. Jesse smakar bra på tungan i jultid!

Kan man inte ha en liten textförklaring någonstans? Behåll Jesse och skriv en fotnot! Regeln kan vara bra, men gör några undantag! Då blir det också bättre poesi ibland.

Historien om "Fädernas kyrka"

Psalm 169 i 1937 års psalmbok är "Fädernas kyrka". Vi som är lite äldre minns nog hur entusiastiskt den sjöngs under andra världskriget. Uppenbarligen därför att den i en svår tid samlade våra nationella känslor.

Nu för tiden, i ekumenikens och internationalismens epok, känns den inte på samma sätt. "Allt fick sin vining i kyrkans famn", börjar andra versen. Bland det som sedan räknas upp står: "Kämparnas färd till den sista hamn/ fanan och konungaskruden." I tredje versen skall man sjunga om "manlig och kristen tro" – ett fall för jämställdhetsombudsmannen? Verserna 5 och 6 gäller vår historia och där står bla: "Ännu ur fängelsets natt och kvalm/ Ljöd genom gallret en kämpes psalm; / Det var en svensk som satt fången". Då är vi tillbaka till Karl XII:s dagar och nästan ända borta i Sibirien, förefaller det.

1969 års psalmkommitté gick bet på uppgiften att göra om psalmen. Man kan också säga att den var ett testfall: hur långt får man ändra i texters innehåll? Förbättra svenskan är en sak, revidera en nationalistisk text så den pekar i helt annan riktning är en annan. Psalmkommitténs sekreterare gjorde ett inte oävet försök och borde inte klandras eftersom

han arbetade på uppdrag. Men reaktionen lät inte vänta på sig.

Till slut stupade hela striden på lagen om upphovsmannarätten. Arvingarna till JA Eklund, psalmens författare, inlade ett veto. Vad skulle då 1969 års psalmkommitté göra? I valet mellan egna principer och trycket från opinionen gav Olle Nivenius och hans arbetskamrater tappt. "Fädernas kyrka" finns alltså oförändrad kvar, dock förvisad till psalmbokens andra del. Det är givetvis otänkbart att de fria samfunden skulle acceptera denna stats- och folkkyrkopsalm, fortfarande älskad av en minoritet. Men i framtiden förmodligen oanvändbar enligt de flestas åsikt.

Nya psalmförfattare

När jag summerar vill jag uttryckligen konstatera att psalmboksförslaget vad man än vill säga kritiskt innebär en härlig förnyelse! Vid sidan av Anders Frostensson, som fått – det vidhåller jag – alldeles för stort inflytande lägger man märke till bidrag från flera samtida författare.

Tungt ibland, alltid med rika bibliska associationer, skrev Olov Hartman, sigtunastiftelsens mångårige föreståndare. Han står för åtskilliga nya psalmer. De balanserar det nya i mångas ögon alltför lättviktiga stilidealet som utmärker inte bara Frostensson. Britt G Hallquist, känd för dikter, texter om barn och översättningar, har en alldeles egen profil och står ändå på den frostenssonska flygeln. Några original av hennes hand uttrycker stor innerlighet. Bo Setterlind, välkänd poet som kan konsten att marknadsföra sig i skilda media, var en av dem som

tidigt och med kraft framförde krav på en psalmboksrevision. Han har skrivit flera vackra sångbara texter.

Den som vill veta mer om de nya psalmförfattarna kan förslagsvis läsa en liten bok, som jag skrev efter tillkomsten av "Psalmer och visor 1982". Den heter "En ny sång vill jag sjunga" (Proprius förlag) – titeln efter ett psaltarcitat – och porträtterar åtskilliga av de nya "psalmisterna".

Kerstin Anér och Arne H Lindgren borde använts mera av psalmkommittén.

Låt mig emellertid här peka på två som enligt min mening borde använts mera av psalmkommittén. Båda hör till våra märkligaste kristna tänkare och författare just nu, Kerstin Anér och Arne H Lindgren.

Kerstin Anér, välkänd mångårig ledamot av Sveriges riksdag, har i förslaget som det nu ligger endast en originalpsalm, nr 27. Det är en märklig psalm som förnyar vår gudsbild. Något av kosmos storhet klingar med i de två första verserna. Psalmerna står under avsnittet "Fader, Son och Ande" och psalmkommitterades underrubrik "Gud vår Skapare och Fader". Men Kerstin Anér vågar i en ny tid i tredje versen bilden av Gud som vår mor:

1 Du är större än mitt hjärta,
du som allting kan och vet,
du som har i dina händer
Vintergatans hemlighet,
du som skapade atomen,
du som sprängde solens skal,
världen, den omätligt djupa,
mäter du med lag och tal

2 Mig blir aldrig svaret givet,
Vintergatans lösenord,
den materias namn är okänt
av vars kraft jag själv är gjord
och jag famlar med min kärlek –
som jag famlar med mitt vett –
blint jag måste tro på livet
och på dig som ingen sett

3 Dagen dör och mörkret stiger.
Jag är ensam, du är stor.
Om du talar eller tiger
är du nära som en mor.
Ej på mina svaga böner
eller tvivel vilar du,
som är större än mitt hjärta,
som är evig; som är nu

Arne H Lindgren, som slog igenom som författare med den märkliga "Svart dagbok" (redovisande svåra år under alkoholens fångenskap), har skrivit romaner, dramatik, kyrkospel och diktsamlingar i snabb följd under senare år. Han får i förslaget till ny psalmbok med tre texter. Kom ihåg hans tidigare bakgrund vid läsningen av nr 208, "Det tänds ett ljus"!

Psalmens uppbyggnad visar en fast komposition som ändå avviker från traditionell. De tre verserna hör ihop och måste användas tillsammans. Då växer psalmen till en grandios final i tredje versen med anspelning på blodsoffret på Golgota och budskapet om liv som ljuder på nytt:

1 Det tänds ett ljus
i sorgens mörka gömma
Det hörs ett ord
i gråtens slutna rum
Det är i det nya livets stämma,
Guds kärleks evangelium

2 Det föds en kraft
i dödens bittra närhet
Det hörs en sång
när rösten blivit stum
Det är det nya livets stämma,
Guds kärleks evangelium

3 Det finns en makt
i korsets röda skugga.
Det går ett bud
från gravens tomma rum.
Det är det nya livets stämma,
Guds kärleks evangelium.

Roland Forsberg har satt musiken både till Kerstin Anérs psalm och till Arne H Lindgrens. Han är en av de betydande nya kompositörerna när det gäller psalmer och hymner.

Till slut . . .

Psalmkommittén har, låt mig ändå säga det allra sist, gjort ett gott arbete. Dess uppgift bör nu vara fullbordad.

Det är dags att vi får den fjärde rikspsalmboken. Men låt en annan grupp – så vill jag föreslå kyrkomötet – arbeta under ett halvår med uppgiften att göra en sista översyn! Låt oss sedan till slut få en enhetligt redigerad psalmbok med ungefär 600 psalmer!

Översynen borde göras hösten 1986 och våren 1987 efter beslut samma år vid kyrkomötet. Sedan kan 1987 års kyrkomöte formellt fatta beslut om införande av den nya psalmboken.

På den sista avgörande punkten vill jag gå längre än vad 1969 års psalmkommitté mera blygsamt föreslår. De tänker sig att församlingarna lokalt skall avgöra om den nya skall ersätta den gamla från 1937 eller om den fortfarande skall gälla. Det vore för det första mycket opraktiskt: ska vi under lång tid ha två olika psalmböcker? (Eller tre eller fyra, eftersom vi också fått de båda komplementen "Psalmer och visor" från 1976 och 1982 som nu används i många församlingar). Ska vi göra allvar av ekumeniken måste en ny psalmbok bli ett obligatorium för svenska kyrkan åtminstone från 1990! Det kan ju ta ett par år att anskaffa och börja med den nya . . .

Förresten finns det psalmer i den gamla som är en ren skandal att ha kvar, tex 88 med klart antisemitisk tendens. Så psalmboken behöver verkligen reformeras!